

КЛЮЧОВА ТЕМА¹

Права дитини

Право на спілкування

(Останнє оновлення: 31.08.2024)

Вступ

Можливість спілкування одного з батьків та дитини є основоположною частиною сімейного життя («*Странд Лоббен та інші проти Норвегії*» (*Strand Lobben and Others v. Norway*) [ВП], 2019, § 202), навіть коли стосунки між батьками розірвані («*Башкіс проти Литви*» (*Baškys v. Lithuania*), 2022, § 41). Крім того, навіть у випадках, коли заявник і його/її дитина не були позбавлені спілкування завдяки можливості регулярно бачитись, Суд вважав, що кількість і якість спілкування, включно з ночівлями, спілкуванням з особливих приводів і на свята, якщо вважається, що таке спілкування відповідає найкращим інтересам дитини, має велике значення в контексті позитивного спілкування між одним із батьків – нерезидентом і дитиною, яке може зміцнити ці стосунки задля важливого проведення часу разом («*Попадіч проти Сербії*» (*Popadić v. Serbia*), 2022, § 87).

Що стосується сімейного життя дитини, Суд нагадав про широкий консенсус, зокрема в міжнародному праві, на підтримку ідеї про те, що в усіх рішеннях, що стосуються дітей, їхні інтереси мають першочергове значення. Дійсно, Суд підкреслив, що у справах щодо опіки над дітьми та обмежень спілкування інтереси дитини повинні переважати над рештою міркувань («*Странд Лоббен та інші проти Норвегії*» (*Strand Lobben and Others v. Norway*) [ВП], 2019, § 204).

Застосовність статті 8 Конвенції

Застосовність статті 8 у справах, що стосуються права на спілкування, потребує оцінки існування сімейних відносин, які прирівнюються до стосунків між батьками та дітьми. Поняття «сімейного життя» не обмежується лише стосункам на основі шлюбу і може включати інші *de facto* сімейні зв'язки. Попри те, що зазвичай передумовою підтвердження таких стосунків є співмешкання, можуть існувати й інші фактори, які свідчать про існування стосунків, у яких виникають *de facto* сімейні зв'язки. Наприклад, розгляд справ, що стосувалися права на спілкування, ініціювали:

- Батьки, які не проживають разом після розірвання шлюбу, чиї права на спілкування було обмежено («*Лука проти Республіки Молдова*» (*Luca v. the Republic of Moldova*), 2023, § 85).
- Батьки щодо своїх недієздатних через інвалідність повнолітніх дітей: Суд визнав можливість існування «сімейного життя» між батьками та повнолітніми дітьми, якщо «доведено існування додаткових факторів залежності, окрім нормальних емоційних зв'язків» («*Берський проти Польщі*» (*Bierski v. Poland*), 2022, §§ 39-41 і 46-47).

¹ Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов'язань на Суд.

Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та Верховним Судом (Україна) і виконано бюро перекладів «Профпереклад».

- Біологічні батьки: застосування цього принципу було визнано таким, що поширюється однаковою мірою на стосунки між біологічними батьками і їхніми дітьми, народженими поза стосунками. У зв'язку з цим стаття 8 не може тлумачитись як така, що захищає лише «сімейне життя», яке вже було засноване, але, коли того вимагають обставини, вона має поширюватись і на потенційні стосунки, котрі можуть постати між біологічним батьком і дитиною, народженою поза стосунками. При цьому відповідні чинники включають характер стосунків між біологічними батьками і явний інтерес та відданість з боку біологічного батька до дитини як до, так і після народження («*A та інші проти Італії*» (*A and Others v. Italy*), 2023, § 73). Суд постановив, що заплановане сімейне життя може, у виняткових випадках, підпадати під дію статті 8, зокрема, коли сімейне життя ще не було повністю налагоджене не з вини заявника («*Кацікерос проти Греції*» (*Katsikeros v. Greece*), 2022, §§ 47-48, «*Шнайдер проти Німеччини*» (*Schneider v. Germany*), 2011, § 81).
- Баба й дід: за нормальних обставин стосунки між бабою і дідом і онуками є відмінними за характером і ступенем від стосунків між батьком чи матір'ю і дитиною, і тому в силу свого характеру зазвичай вимагають меншого рівня захисту («*Крушкіч та інші проти Хорватії*» (*Krušić and Others v. Croatia*) (ухв.), 2014, § 110, «*Т.А. та інші проти Республіки Молдова*» (*T.A. and Others v. the Republic of Moldova*), 2021, § 50, «*Т.С. і Й.Й. проти Норвегії*» (*T.S. and J.J. v. Norway*) (ухв.), 2016, §§ 23-24). Однак якщо баба й дід дбали про дитину з її народження, поводячись в усіх відношеннях як батьки дитини, їм надаватиметься той самий рівень захисту, яким користуються батьки («*Терна проти Італії*» (*Terna v. Italy*), 2021, § 64).
- Прийомні батьки: Суд постановив, що відносини між прийомними батьками та прийомною дитиною, які проживали разом упродовж багатьох місяців, становили сімейне життя, попри відсутність біологічних відносин між ними. Суд брав до уваги те, що між прийомними батьками та дитиною виникав тісний емоційний зв'язок, подібний до того, що існує між батьками та дітьми, і що прийомні батьки поводитися в усіх відношеннях як батьки дитини («*В.Д. проти Росії*» (*V.D. v. Russia*), 2019, §§ 91-92, «*Назаренко проти Росії*» (*Nazarenko v. Russia*), 2015, §§ 57-58).
- Соціальні батьки: Суд також застосував цей принцип до партнера(-ки)/ подружжя батька або матері або їх колишнього партнера(-ки)/подружжя, які не є біологічними або юридичними батьками, проте дбають про дитину або беруть участь у її вихованні, або робили це в недавньому минулому — стосунки, які часто називають «соціальним батьківством» («*Віншковський проти Чеської Республіки*» (*Vinškovský v. the Czech Republic*) (ухв.), 2023, § 40, «*Калламан проти Франції*» (*Callamand v. France*), 2022, §§ 20-22).

Справа має розглядатись з точки зору негативного чи позитивного зобов'язання?

Попри те, що важливою метою статті 8 Конвенції є захист особи від свавільних дій з боку державних органів, вона не просто зобов'язує Державу утримуватися від свавільного втручання. Окрім такого першочергово негативного зобов'язання існують позитивні зобов'язання, властиві ефективній повазі до приватного життя («*Я.Н. проти Польщі*» (*J.N. v. Poland*), 2022, § 145, «*Рібіч проти Хорватії*» (*Ribić v. Croatia*), 2015, § 89).

Суд визнав, що у сфері права на спілкування межі між позитивними і негативними зобов'язаннями Держави за статтею 8 не піддаються точному визначенню, проте застосовні принципи схожі. Зокрема, в обох випадках треба зважати на справедливий баланс, який слід зберігати між загальними інтересами та інтересами особи; в обох контекстах держава користується певною свободою розсуду («*М.Г. проти Польщі*» (*M.H. v. Poland*), 2022, § 65),

а процес ухвалення рішень повинен забезпечувати належний захист інтересів батьків (*«Попадіч проти Сербії» (Popadić v. Serbia)*, 2022, § 85).

Заходи, які становлять втручання:

- Національні заходи, які перешкоджають спілкуванню одного з батьків та дитини, становлять втручання у право, захищене статтею 8 Конвенції (*«Башкіс проти Литви» (Baškys v. Lithuania)*, 2022, § 41, *«К. і Т. проти Фінляндії» (K. and T. v. Finland)* [ВП], 2001, § 151). Рішення щодо обмеження прав заявника на спілкування з дитиною становлять втручання в його/її право на сімейне життя, передбачене статтею 8 (*«Биздіга проти Республіки Молдова» (Bîzdîga v. the Republic of Moldova)*, 2023, § 55, *«А.М. та інші проти Росії» (A.M. and Others v. Russia)*, 2021, § 51, *«Р.М. проти Латвії» (R.M. v. Latvia)*<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-228152> 2021, § 102). Аналогічним чином, поміщення дитини під опіку Держави і подальша відмова в наданні дозволу на спілкування між дитиною та одним із батьків становить втручання у право на сімейне життя (*«Е.М. та інші проти Норвегії» (E.M. and Others v. Norway)*, 2022, §§ 50-51).
- Крім того, рішення щодо обмеження прав заявника на спілкування з дитиною можуть прирівнюватися до втручання у право на повагу до приватного життя (*«Кацікерос проти Греції» (Katsikeros v. Greece)*, 2022, § 49).

Ситуації, які призводять до виникнення позитивного зобов'язання:

Наведені далі ситуації, в принципі, розглядаються з точки зору позитивних зобов'язань Держави:

- Загалом, у разі виникнення спорів між батьками щодо прав на спілкування з дітьми Суд розглядатиме те, чи становлять труднощі у виконанні судових рішень щодо застосування заходів захисту, пов'язаних зі спілкуванням між заявником і його/її дитиною, порушення права заявника на повагу до його сімейного життя у світлі позитивних зобов'язань Держави, передбачених статтею 8 Конвенції (*«Башкіс проти Литви» (Baškys v. Lithuania)*, 2022, § 41). Отже, в ситуаціях, коли стверджуване порушення статті 8 є наслідком розлучення заявника з іншим з батьків дитини і прямо не пов'язане з рішенням або діями державного органу, справу необхідно розглядати в контексті позитивних зобов'язань Держави, передбачених статтею 8 (*«Віншковський проти Чеської Республіки» (Vinškovský v. the Czech Republic)* (ухв.), 2023, §§ 44-45, *«Гоннер проти Франції» (Honner v. France)*, 2020, § 53, з подальшими посиланнями).
- Порушення розумної тривалості національного провадження, в межах якого мають бути вирішені питання щодо права на опіку та спілкування, підлягає розгляду в контексті позитивних зобов'язань Держави (*«Рібіч проти Хорватії» (Ribić v. Croatia)*, 2015, § 91; але див. *«М.Г. проти Польщі» (M.H. v. Poland)*, 2022, § 65).
- Невиконання судових рішень, згідно з якими заявнику надається право на спілкування, повинно розглядатися в контексті позитивного зобов'язання Держави, передбаченого статтею 8, що дозволяє одному з батьків бачитися з дитиною і забезпечує регулярне та важливе спілкування з нею. У таких випадках завдання Суду полягає в тому, щоб з'ясувати, чи вжили національні органи влади всіх необхідних заходів, що можуть обґрунтовано вимагатися за особливих обставин кожної справи, з метою збереження стосунків між заявником і його дитиною та розгляду способу, в який відбулося втручання з метою забезпечення спілкування між ними, як визначено відповідними рішеннями національних органів влади (*«Анагностакіс проти Греції» (Anagnostakis v. Greece)*, 2023, § 55, *«І.С. проти Греції» (I.S. v. Greece)*, 2023, § 84).

Принципи, виведені з поточної судової практики

У контексті негативних і позитивних зобов'язань Суд має з'ясувати у світлі справи в цілому, чи були аргументи, надані компетентними національними органами влади для обґрунтування їхніх рішень, «відповідними та достатніми» для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції. З цієї метою Суд має встановити, чи провели національні суди всебічне дослідження сімейної ситуації та цілого ряду факторів — зокрема, фактичного, емоційного, психологічного, матеріального та медичного характеру, — та пропорційно і обґрунтовано оцінили відповідні інтереси кожної особи, незмінно враховуючи, яке рішення може бути найкращим для дитини (*«Т.А. та інші проти Республіки Молдова» (T.A. and Others v. the Republic of Moldova)*, 2021, § 52, і *«Странд Лоббен та інші проти Норвегії» (Strand Lobben and Others v. Norway)* [ВП], 2019, § 211).

Негативні зобов'язання:

У справах щодо національних заходів, які перешкоджають доступу одного з батьків до дитини, Суд визнавав, що органи державної влади користуються широкою свободою розсуду, зокрема при ухваленні рішень щодо передачі під опіку. Однак потрібно ретельніше розглядати будь-які подальші обмеження, такі як обмеження прав батьків на доступ до дитини, а також будь-які правові гарантії, спрямовані на забезпечення ефективного захисту права батьків і дітей на повагу до їх сімейного життя. Такі додаткові обмеження несуть у собі небезпеку, що фактично сімейні зв'язки між маленькою дитиною й одним чи обома її батьками можуть обмежуватися (*«Биздуга проти Республіки Молдова» (Bîzduga v. the Republic of Moldova)*, 2023, § 58, *«Зоммерфельд проти Німеччини» (Sommerfeld v. Germany)* [ВП], 2003, §§ 62-63). Схожі принципи застосовуються до справ щодо права на спілкування бабусь і дідусів (*«Q і R проти Словенії» (Q and R v. Slovenia)*, 2022, § 95).

- При визначенні того, чи є відмова в доступі одному з батьків до дитини «необхідною в демократичному суспільстві», Суд має з'ясувати у світлі справи в цілому, чи були аргументи, надані для обґрунтування цього заходу, «відповідними та достатніми» (*«Кацікерос проти Греції» (Katsikeros v. Greece)*, 2022, §§ 57-63). У цьому контексті Суд враховує той факт, що уявлення про доцільність втручання державних органів в опіку над дітьми відрізняються в різних Договірних Державах залежно від традицій, що стосуються ролі сім'ї та втручання Держави в сімейні справи, а також від наявності ресурсів для вжиття заходів на державному рівні у цій сфері. Однак врахування того, що відповідає найкращим інтересам дитини, у кожному конкретному випадку має вирішальне значення (*«Кіліч проти Австрії» (Kilic v. Austria)*, 2023, § 122, *«Странд Лоббен та інші проти Норвегії» (Strand Lobben and Others v. Norway)* [ВП], 2019, § 210).
- При ухваленні рішень щодо обмеження права на спілкування національні органи влади зобов'язані враховувати стверджувану історію домашнього насильства заявника як відповідний і обов'язковий фактор, який повинен бути зважений під час оцінки (*«Биздуга проти Республіки Молдова» (Bîzduga v. the Republic of Moldova)*, 2023, § 62), а також вразливість заявника (*«A.I. проти Італії» (A.I. v. Italy)*, 2021, §§ 101-103).
- Суд також має враховувати процес ухвалення рішень органами державної влади, щоб визначити, чи гарантував такий процес, що погляди та інтереси біологічних батьків будуть доведені до відома органів державної влади і належним чином враховані ними, і що біологічні батьки матимуть змогу своєчасно скористатися будь-якими доступними для них засобами правового захисту (*«Странд Лоббен та інші проти Норвегії» (Strand Lobben and Others v. Norway)* [ВП], 2019, §§ 212-213).
- Що стосується процесу ухвалення рішень, Суд постановив, що було б перебільшенням стверджувати, що національні суди завжди зобов'язані запрошувати психолога для ухвалення рішень щодо надання дозволу на спілкування з одним із батьків, котрий не

має права опіки над дитиною, проте це залежить від особливих обставин кожної справи, з належним урахуванням віку та рівня зрілості відповідної дитини (*там само*, § 213). Водночас у кількох справах щодо дітей Суд визнав, що процес ухвалення рішень не був справедливим з огляду на неспроможність національних органів влади отримати висновок експерта, якщо такий висновок був необхідний для оцінки стосунків дитини з її батьками або для того, щоб оцінити, чи відповідали показання дитини її справжнім бажанням («*Биченко проти Литви*» (*Byčenko v. Lithuania*), 2023, § 116; див. також «*Оморефе проти Іспанії*» (*Omorefe v. Spain*), 2020, §§ 54-56).

- Питання про те, чи повинні національні суди заслуховувати дитину в суді, залежить від особливих обставин кожної справи з належним урахуванням віку та зрілості відповідної дитини («*Биченко проти Литви*» (*Byčenko v. Lithuania*), 2023, § 106).

Позитивні зобов'язання:

Позитивні зобов'язання, властиві ефективній «повазі» до сімейного життя, у контексті справ щодо права на спілкування, передбачають вжиття заходів, спрямованих на гарантування поваги до сімейного життя навіть у сфері відносин між особами, у тому числі забезпечення регуляторних рамок для судового та іншого механізму виконання законів про захист прав осіб та вжиття, коли це потрібно, конкретних кроків. Право одного з батьків на вжиття заходів з метою його возз'єднання зі своєю дитиною та обов'язок національних органів влади здійснювати відповідні дії також стосується випадків, коли спори про спілкування та місце проживання стосовно дітей виникають між батьками або іншими членами сім'ї дітей («*Е.К. проти Латвії*» (*E.K. v. Latvia*), 2023, § 73). Ці регуляторні рамки мають надавати Державі змогу вживати заходи із возз'єднання одного з батьків із дитиною, зокрема у разі існування конфлікту між батьками («*А.Т. проти Італії*» (*A.T. v. Italy*), 2021, § 66, «*Р.Б. і М. проти Італії*» (*R.B. and M. v. Italy*), 2021, § 65, «*Терна проти Італії*» (*Terna v. Italy*), 2021, § 60, «*Боштіна проти Румунії*» (*Boştină v. Romania*), 2016, § 55). Обов'язок національних органів влади вживати заходів щодо сприяння спілкуванню того з батьків, хто проживає окремо, з дитиною не є безумовним: це обов'язок вжиття заходів, а не досягнення результатів.

- До позитивних зобов'язань Держав за статтею 8 Конвенції належить зобов'язання розробити відповідну нормативно-правову базу захисту, на основі якої ухвалюватимуться рішення щодо графіків спілкування (наприклад, див. рішення у справі «*Глейзер проти Сполученого Королівства*» (*Glaser v. the United Kingdom*), 2000, § 63, і у нещодавній справі «*Е.К. проти Латвії*» (*E.K. v. Latvia*), 2023, § 73, з подальшими посиланнями).
- Урахування єдності та возз'єднання сім'ї у випадку розлучення є невід'ємним аспектом права на повагу до сімейного життя, передбаченого статтею 8 Конвенції. У випадках обмеження сімейного життя через державну опіку на органи влади покладається позитивний обов'язок вжити заходів для сприяння возз'єднанню сім'ї у найкоротший розумний строк («*Странд Лоббен та інші проти Норвегії*» (*Strand Lobben and Others v. Norway*) [ВП], 2019, § 205). Рішення про передачу дитини під опіку має розглядатися як тимчасовий захід, який слід скасувати, щойно дозволять обставини, а будь-які заходи, що встановлюють тимчасову опіку, мають відповідати кінцевій меті возз'єднання біологічних батьків із їхньою дитиною. У таких справах відповідність заходів має бути оцінено за швидкістю їх виконання, оскільки плин часу може мати непоправні наслідки для відносин дитини з тим із батьків, хто не проживає з нею. Крім того, зв'язки між членами сім'ї та перспективи їх успішного возз'єднання так чи інакше ослабнуть у разі виникнення перешкод для їх вільного та регулярного спілкування один з одним (*там само*, § 208). Позитивні зобов'язання не обмежуються забезпеченням того, щоб діти могли возз'єднатися зі своїми батьками або спілкуватися з ними, і поширюються на всі етапи підготовки до цієї мети («*А та інші проти Італії*» (*A and*

Others v. Italy), 2023, § 98, «*A.T. проти Італії*» (*A.T. v. Italy*), 2021, § 66, «*Хаддад проти Іспанії*» (*Haddad v. Spain*), 2019, § 54, «*Полідаріо проти Швейцарії*» (*Polidario v. Switzerland*), 2013, § 65). Дійсно, негайне встановлення спілкування може виявитися неможливим, а тому можуть знадобитись попередні та поступові заходи («*T.A. та інші проти Республіки Молдова*» (*T.A. and Others v. the Republic of Moldova*), 2021, § 62, «*Невіш Каратау Пінту проти Португалії*» (*Neves Caratão Pinto v. Portugal*), 2021, § 112). Розуміння та співпраця всіх зацікавлених осіб завжди є важливим компонентом. Однак відсутність співпраці між розлученими батьками не є обставиною, яка може сама собою звільнити органи влади від позитивних зобов'язань, передбачених статтею 8 Конвенції. Натомість вона покладає на органи влади зобов'язання вжити заходів з узгодження конфлікту інтересів між сторонами, приділяючи першочергову увагу найкращим інтересам дитини. Незважаючи на те, що національні органи влади зобов'язані максимально сприяти такій взаємодії, будь-який обов'язок застосування примусу з цих питань має бути обмежено, оскільки мають бути враховані інтереси, а також права та свободи усіх зацікавлених осіб, із наданням першочергової важливості найкращим інтересам дитини та її правам за статтею 8 Конвенції («*Рибіч проти Хорватії*» (*Ribić v. Croatia*), 2015, §§ 94-95).

- Національні органи влади повинні враховувати ризики, які реалізація права на спілкування становить для фізичної та психологічної недоторканності дитини («*I.M. та інші проти Італії*» (*I.M. and Others v. Italy*), 2022, § 111).
- Попри те, що заходи примусу, вжиті щодо дітей, є небажаними у цій делікатній сфері, використання санкцій не можна виключати у випадку неправомірної поведінки того з батьків, з котрим живуть діти («*A.C. і M.C. проти Італії*» (*A.S. and M.S. v. Italy*), 2023, § 153, «*Рибіч проти Хорватії*» (*Ribić v. Croatia*), 2015, § 95).
- У випадках, коли діти відмовляються від спілкування з одним із батьків, стаття 8 зобов'язує Держави намагатися встановити причини такої відмови та усунути їх («*Юришич проти Хорватії (№ 2)*» (*Jurišić v. Croatia (no. 2)*), 2022, § 43, «*Рибіч проти Хорватії*» (*Ribić v. Croatia*), 2015, § 94). Питання про те, чи національні суди зобов'язані заслуховувати дитину в суді, залежить від особливих обставин кожної справи, з належним урахуванням віку та рівня зрілості відповідної дитини («*A та інші проти Італії*» (*A and Others v. Italy*), 2023, § 110). Право дитини висловлювати власні погляди не слід тлумачити як таке, що фактично надає дітям беззастережне право вето без урахування будь-яких інших факторів і здійснення оцінки для визначення їхніх найкращих інтересів. Якщо суд ухвалює своє рішення на основі думок дітей, котрі явно не здатні сформулювати та сформулювати власну думку про те, чого вони хочуть — наприклад, через конфлікт лояльності — таке рішення суперечитиме статті 8 («*A.C. і M.C. проти Італії*» (*A.S. and M.S. v. Italy*), 2023, § 147, «*I.C. проти Греції*» (*I.S. v. Greece*), 2023, § 94, «*К.Б. та інші проти Хорватії*» (*K.B. and Others v. Croatia*), 2017, § 143).
- Що стосується питання щодо призначення психологічної експертизи для визначення можливості спілкування між дитиною та заявником, Суд зауважив, що як правило, саме національні суди повинні оцінювати наявні у них докази, включно із засобами встановлення відповідних фактів. Водночас у кількох справах щодо дітей Суд визнав, що процес ухвалення рішень не був справедливим з огляду на неспроможність національних органів влади отримати висновок експерта, коли такий висновок був необхідний для оцінки стосунків дитини з її батьками або для того, щоб оцінити, чи відповідали показання дитини її справжнім бажанням («*A.C. і M.C. проти Італії*» (*A.S. and M.S. v. Italy*), 2023, § 157, «*A та інші проти Італії*» (*A and Others v. Italy*), 2023, §§ 105 і 108).
- Відсутність ефективного, зокрема своєчасного розгляду проваджень у справах про опіку та права на спілкування може спричинити порушення позитивних зобов'язань за

статтю 8, оскільки процесуальна затримка і відповідний сплив часу призведе до *de facto* вирішення спірного питання. А отже, у справах щодо стосунків особи з її чи його дітьми присутній обов'язок виявити особливу ретельність («Т.К. проти Італії» (*T.C. v. Italy*), 2022, § 58). Цей обов'язок, який є вирішальним при оцінці того, чи було справу розглянуто протягом розумного строку, як цього вимагає пункт 1 статті 6 Конвенції, також є частиною процесуальних вимог, передбачених статтю 8 («Папаррігопулос проти Греції» (*Paparrigopoulos v. Greece*), 2022, § 49, «Рібіч проти Хорватії» (*Ribić v. Croatia*), 2015, § 92). Подібна вимога оперативності та ретельності поширюється на виконання рішень щодо опіки та батьківських прав (див., наприклад, справу «Барнеа і Калдарару проти Італії» (*Barnea and Caldararu v. Italy*), 2017, §§ 87-89).

Варті уваги приклади

- «Гоннер проти Франції» (*Honner v. France*), 2020 — відмова національних органів влади надати право на спілкування жінці, яка не мала біологічних зв'язків з дитиною, народженою її партнеркою за допомогою допоміжних репродуктивних технологій, коли дві жінки перебували в стосунках. Національні суди зауважили, що заявниця та матір дитини перебували у надзвичайно конфліктних стосунках і що збереження контакту з заявницею суперечило найкращим інтересам дитини. Суд погодився з тим, що рішення було ухвалено з урахуванням найкращих інтересів дитини.
- «А.М. та інші проти Росії» (*A.M. and Others v. Russia*), 2021 — перша заявниця є жінкою-трансгендером, яка пройшла медичний та юридичний трансгендерний перехід (від чоловіка до жінки). Інші заявники є її дітьми, народженими до зміни заявницею статі. Національні суди обмежили батьківські права заявниці та позбавили її контактів зі своїми дітьми через зміну статі та нібито негативний вплив від спілкування з нею, зокрема через інформацію про зміну нею статі. Суд постановив, що національні суди не провели зважену й обґрунтовану оцінку відповідних інтересів кожної особи, та виявив порушення статті 8 і статті 14 Конвенції.
- «Анагностакіс та інші проти Греції» (*Anagnostakis and Others v. Greece*), 2021 — затримки у провадженні, метою якого є визначення обсягу спілкування між батьком і його дитиною, які призвели до порушення статті 8.
- «Р.М. проти Латвії» (*R.M. v. Latvia*), 2021 — призупинення дії батьківських прав заявниці та обмеження права на спілкування з вразливою дитиною, що ґрунтувалися на відповідних і достатніх підставах, зокрема на відмові заявниці співпрацювати з органами влади; обмеження були прийняті в межах національного провадження; заявниця мала можливість брати участь повною мірою на всіх етапах провадження, включно з повторним судовим переглядом (див. також рішення у справі «Г.М. проти Франції» (*G.M. v. France*), 2021);
- «Е.М. та інші проти Норвегії» (*E.M. and Others v. Norway*), 2022 — відмова національних органів влади скасувати рішення суду про встановлення опіки щодо двох дітей заявниці, яке позбавляло матір батьківських прав, та відмова надати їй право на спілкування з дітьми. Дітей було поміщено під невідкладну опіку у зв'язку з підозрами щодо сексуального насильства та жорстокого поведіння. Суд дійшов висновку, що під час національного провадження значну увагу було приділено питанню збереження, наскільки це було можливо, стосунків між матір'ю та дітьми, хоча найкращі інтереси дітей завжди мали першочергове значення.
- «Папаррігопулос проти Греції» (*Paparrigopoulos v. Greece*), 2022 — затримки у провадженні щодо встановлення батьківства, яке тривало 9 років і 8 місяців, негативно вплинули на стосунки заявника з його дитиною.

- *«Юришич проти Хорватії (№ 2)» (Jurišić v. Croatia (no. 2))*, 2022 — тривале невиконання, після ухваленого Судом рішення щодо виявлення порушення статті 8, судових рішень, згідно з якими заявнику було надано право на спілкування з його сином. Суд не виявив порушення статті 8 у зв'язку з сумнівною поведінкою самого заявника (див. також рішення у справі *«Овакімян проти Росії» (Ovakimyan v. Russia)* (ухв.), 2016, § 62).
- *«I.M. та інші проти Італії» (I.M. and Others v. Italy)*, 2022 — рішення національних судів не враховували труднощі, пов'язані зі спілкуванням між дітьми заявниці та їхнім батьком (котрий вчиняв насильство), небезпечні умови, на які неодноразово звертали увагу різні суб'єкти, насильство, пережите матір'ю дітей і самими дітьми, а також кримінальне провадження у зв'язку з жорстоким поведінням, яке тривало щодо батька.
- *«Берський проти Польщі» (Bierski v. Poland)*, 2022 — невжиття національними органами влади заходів із відновлення спілкування між заявником і його повнолітнім сином, який був повністю недієздатним через психічні розлади.
- *«М.Г. проти Польщі» (M.H. v. Poland)*, 2022 — необґрунтована семимісячна затримка у спільному провадженні у справах про розірвання шлюбу та встановлення опіки, яка позбавила заявницю можливості додаткового спілкування з її малолітньою донькою протягом трьох місяців.
- *«Віншковський проти Чеської Республіки» (Vinškovský v. the Czech Republic)* (ухв.), 2023 — відхилення клопотання заявника про надання йому права на спілкування з дитиною його колишньої партнерки, з якою він проживав протягом двох років. Суд застосував загальні принципи щодо спілкування між «соціальними батьками» та дітьми їхніх колишніх партнерів (див. також рішення у справах *«Назаренко проти Росії» (Nazarenko v. Russia)*, 2015, і *«В.Д. та інші проти Росії» (V.D. and Others v. Russia)*, 2019).
- *«Анагностакіс проти Греції» (Anagnostakis v. Greece)*, 2023 — невиконання судових рішень, що надають заявнику права на контакт з його дитиною, було пов'язане не з недбалістю відповідних органів, а з напруженими стосунками між батьками та їхньою поведінкою, зокрема, з неприязною поведінкою заявника (для порівняння див. рішення у справах *«I.C. проти Греції» (I.S. v. Greece)*, 2023, *«Е.К. проти Латвії» (E.K. v. Latvia)*, 2023, і *«А та інші проти Італії» (A and Others v. Italy)*, 2023).
- *«Биздіґа проти Республіки Молдова» (Bîzdîga v. the Republic of Moldova)*, 2023 — обмеження прав заявниці на спілкування з її сином, за результатами процесу ухвалення рішень, який не був розумним, справедливим або достатньо оперативним.
- *«Лука проти Республіки Молдова» (Luca v. the Republic of Moldova)*, 2023 — невжиття національними органами влади негайних заходів з надання підтримки заявниці в збереженні спілкування з її дітьми, внаслідок чого вона була змушена захищати свої права самостійно; нехтування контекстом домашнього насильства під час визначення права на контакт із дітьми.

Повторення загальних принципів

- *«Хаддад проти Іспанії» (Haddad v. Spain)*, 2019, §§ 51-56, щодо позитивних зобов'язань Держави сприяти возз'єднанню сім'ї у найкоротший розумний строк;
- *«Юришич проти Хорватії (№ 2)» (Jurišić v. Croatia (no. 2))*, 2022, §§ 42-44, щодо позитивних зобов'язань Держави, пов'язаних із оперативним забезпеченням дотримання прав на спілкування;

- *«Попадіч проти Сербії» (Popadić v. Serbia)*, 2022, §§ 82-85: повторення загальних принципів щодо позитивних і негативних зобов'язань у справах, пов'язаних із правом на спілкування;
- *«Кацікерос проти Греції» (Katsikeros v. Greece)*, 2022, §§ 52-55, щодо пропорційності втручання у приватне життя біологічного батька у зв'язку з рішенням про обмеження його права на спілкування з дитиною.

Додаткові посилання

Посібники з судової практики:

- [Посібник з Прав дитини](#)
- [Посібник зі статті 8 — Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції](#)

Інші ключові теми:

- [Спорідненість](#)
- [Представництво дитини в ЄСПЛ](#)
- [Право дитини бути почутою в межах національних проваджень у сімейних справах](#)

КЛЮЧОВІ ПОСИЛАННЯ ІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Провідні справи:

- *«Зоммерфельд проти Німеччини» (Sommerfeld v. Germany)* [ВП], № 31871/96, ЄСПЛ 2003-VIII (витяги) (відсутність порушення статті 8; порушення статті 14, взятої в поєднанні зі статтею 8);
- *«Странд Лоббен та інші проти Норвегії» (Strand Lobben and Others v. Norway)* [ВП], № 37283/13, 10 вересня 2019 року (порушення статті 8);
- *«Абді Ібрагім проти Норвегії» (Abdi Ibrahim v. Norway)* [ВП], № 15379/16, 10 грудня 2021 року (порушення статті 8, що розглядається в контексті статті 9).

Інші справи за статтею 8 Конвенції:

- *«Глейзер проти Сполученого Королівства» (Glaser v. the United Kingdom)*, № 32346/96, 19 вересня 2000 року (відсутність порушення статті 8; відсутність порушення пункту 1 статті 6; відсутність порушення статті 9);
- *«К. і Т. проти Фінляндії» (K. and T. v. Finland)* [ВП], № 25702/94, ЄСПЛ 2001-VII (порушення статті 8 щодо розпорядження про поміщення під невідкладну опіку щодо J; відсутність порушення статті 8 щодо розпорядження про поміщення під невідкладну опіку M; відсутність порушення статті 8 щодо розпоряджень про поміщення під звичайну опіку обох дітей; порушення статті 8 на підставі невжиття належних заходів з возз'єднання сім'ї; відсутність порушення статті 8 щодо поточних обмежень доступу; відсутність порушення статті 13);
- *«Шнайдер проти Німеччини» (Schneider v. Germany)*, № 17080/07, 15 вересня 2011 року (порушення статті 8; відсутність потреби в розгляді скарги за статтею 8, що розглядається в поєднанні зі статтею 14);
- *«Полідаріо проти Швейцарії» (Polidario v. Switzerland)*, № 33169/10, 30 липня 2013 року (порушення статті 8);
- *«Крушкіч та інші проти Хорватії» (Kruškić and Others v. Croatia)* (ухв.), № 10140/13, 25 листопада 2014 року (неприйнятно — явно необґрунтовано);
- *«Назаренко проти Росії» (Nazarenko v. Russia)*, № 39438/13, ЄСПЛ 2015 (витяги) (порушення статті 8; відсутність потреби в розгляді скарг за пунктом 1 статті 6 і статтею 13);
- *«Рібіч проти Хорватії» (Ribić v. Croatia)*, № 27148/12, 02 квітня 2015 року (порушення статті 8);
- *«Боштіна проти Румунії» (Boştină v. Romania)*, № 612/13, 22 березня 2016 року (відсутність порушення статті 8);
- *«Т.С. і Й.Й. проти Норвегії» (T.S. and J.J. v. Norway)* (ухв.), № 15633/15, 11 жовтня 2016 року (неприйнятно — явно необґрунтовано);
- *«К.Б. та інші проти Хорватії» (K.B. and Others v. Croatia)*, № 36216/13, 14 березня 2017 року (порушення статті 8);
- *«Барнеа і Калдарару проти Італії» (Barnea and Caldararu v. Italy)*, № 37931/15, 22 червня 2017 року (порушення статті 8);
- *«В.Д. та інші проти Росії» (V.D. and Others v. Russia)*, № 72931/10, 09 квітня 2019 року (відсутність порушення статті 8 у зв'язку з передачею дитини її біологічним батькам і припиненням опікунства над нею першого заявника; порушення статті 8 у зв'язку з

- ненаданням Державою-відповідачем можливості підтримання сімейних зв'язків між заявниками та дитиною);
- *«Хаддад проти Іспанії» (Haddad v. Spain)*, № 16572/17, 18 червня 2019 року (порушення статті 8);
 - *«Оморефе проти Іспанії» (Omorefe v. Spain)*, № 69339/16, 23 червня 2020 року (порушення статті 8);
 - *«Гоннер проти Франції» (Honner v. France)*, № 19511/16, 12 листопада 2020 року (відсутність порушення статті 8);
 - *«А.І. проти Італії» (A.I. v. Italy)*, № 70896/17, 01 квітня 2021 року (порушення статті 8; відсутність потреби в розгляді скарги за статтею 13);
 - *«Р.В. і М. проти Італії» (R.V. and M. v. Italy)*, № 41382/19, 22 квітня 2021 року (порушення статті 8);
 - *«А.Т. проти Італії» (A.T. v. Italy)*, № 40910/19, 24 червня 2021 року (порушення статті 8);
 - *«Невіш Каратау Пінту проти Португалії» (Neves Caratão Pinto v. Portugal)*, № 28443/19, 13 липня 2021 року (порушення статті 8);
 - *«Анагностакіс та інші проти Греції» (Anagnostakis and Others v. Greece)*, № 46075/16, 23 вересня 2021 року (порушення статті 8);
 - *«Т.А. та інші проти Республіки Молдова» (T.A. and Others v. the Republic of Moldova)*, № 25450/20, 30 листопада 2021 року (порушення статті 8);
 - *«Г.М. проти Франції» (G.M. v. France)*, № 25075/18, 09 грудня 2021 року (відсутність порушення статті 8);
 - *«Р.М. проти Латвії» (R.M. v. Latvia)*, № 53487/13, 09 грудня 2021 року (відсутність порушення статті 8; виключення зі списку справ скарги за статтею 2 Першого протоколу до Конвенції щодо початкової освіти; неприйнятно, стаття 2 Першого протоколу до Конвенції щодо навчання в музичній школі);
 - *«Е.М. та інші проти Норвегії» (E.M. and Others v. Norway)*, № 53471/17, 20 січня 2022 року (неприйнятно щодо другого і третього заявників; відсутність порушення статті 8 щодо першого заявника);
 - *«Калламан проти Франції» (Callamand v. France)*, № 2338/20, 07 квітня 2022 року (порушення статті 8; скарга за статтею 14: неприйнятно — невичерпання національних засобів правового захисту);
 - *«Папаррігопулос проти Греції» (Paparrigopoulos v. Greece)*, № 61657/16, 30 червня 2022 року (порушення статті 8; порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8; відсутність потреби в розгляді скарги за статтями 6 і 13);
 - *«Юришич проти Хорватії (№ 2)» (Jurišić v. Croatia (no. 2))*, № 8000/21, 07 липня 2022 року (відсутність порушення статті 8);
 - *«Кацікерос проти Греції» (Katsikeros v. Greece)*, № 2303/19, 21 липня 2022 року (скарга за статтями 8 і 6, неприйнятно щодо стверджуваної відсутності неупередженості — невичерпання національних засобів правового захисту; відсутність порушення статті 8; відсутність порушення пункту 1 статті 6 щодо відхилення додаткових підстав для подання касаційної скарги);
 - *«Попадіч проти Сербії» (Popadić v. Serbia)*, № 7833/12, 20 вересня 2022 року (порушення статті 8);
 - *«Бєрський проти Польщі» (Bierski v. Poland)*, № 46342/19, 20 жовтня 2022 року (порушення статті 8);

- [«Башкіс проти Литви» \(Baškys v. Lithuania\)](#), № 47410/20, 22 листопада 2022 року (відсутність порушення статті 8);
- [«М.Г. проти Польщі» \(M.H. v. Poland\)](#), № 73247/14, 01 грудня 2022 року (порушення статті 8);
- [«Кілич проти Австрії» \(Kilic v. Austria\)](#), № 27700/15, 12 січня 2023 року (відсутність порушення статті 8, що тлумачилась окремо і в контексті статті 9);
- [«Биченко проти Литви» \(Byčenko v. Lithuania\)](#), № 10477/21, 14 лютого 2023 року (відсутність порушення статті 8);
- [«Е.К. проти Латвії» \(E.K. v. Latvia\)](#), № 25942/20, 13 квітня 2023 року (порушення статті 8);
- [«І.С. проти Греції» \(I.S. v. Greece\)](#), № 19165/20, 23 травня 2023 року (порушення статті 8);
- [«Віншковський проти Чеської Республіки» \(Vinškovský v. the Czech Republic\)](#) (ухв.), № 59252/19, 05 вересня 2023 року (скарга за статтею 8, неприйнятно — явно необґрунтовано);
- [«А та інші проти Італії» \(A and Others v. Italy\)](#), № 17791/22, 07 вересня 2023 року (порушення статті 8);
- [«Анагностакіс проти Греції» \(Anagnostakis v. Greece\)](#), № 26504/20, 10 жовтня 2023 року (відсутність порушення статті 8);
- [«Біздіґа проти Республіки Молдова» \(Bîzdîga v. the Republic of Moldova\)](#), № 15646/18, 17 жовтня 2023 року (порушення статті 8; порушення пункту 1 статті 6);
- [«Лука проти Республіки Молдова» \(Luca v. the Republic of Moldova\)](#), № 55351/17, 17 жовтня 2023 року (порушення статті 8);
- [«А.С. і М.С. проти Італії» \(A.S. and M.S. v. Italy\)](#), № 48618/22, 19 жовтня 2023 року (порушення статті 8).

Право на спілкування згідно з іншими статтями Конвенції:

- [«Терна проти Італії» \(Terna v. Italy\)](#), № 21052/18, 14 січня 2021 року (порушення статті 8; відсутність порушення статті 14, взятої в поєднанні зі статтею 8; відсутність потреби в розгляді скарги за статтею 13);
- [«А.М. та інші проти Росії» \(A.M. and Others v. Russia\)](#), № 47220/19, 06 липня 2021 року (порушення статті 8; порушення статті 14, взятої в поєднанні зі статтею 8);
- [«Q і R проти Словенії» \(Q and R v. Slovenia\)](#), № 19938/20, 08 лютого 2022 року (скарги за пунктом 1 статті 6, неприйнятно щодо процедури у справі про надання дозволу на прийомну опіку для другого заявника і щодо триваючої участі в цьому провадженні соціальних служб щодо першого заявника — невичерпання національних засобів правового захисту; порушення пункту 1 статті 6 щодо скарги першого заявника у зв'язку з тривалістю провадження про надання дозволу на передачу до прийомної сім'ї; відсутність порушення статті 8 щодо скарги заявників у зв'язку з провадженням у справі про надання права на спілкування);
- [«Т.К. проти Італії» \(T.C. v. Italy\)](#), № 54032/18, 19 травня 2022 року (відсутність порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8; скарга за статтею 8: неприйнятно — явно необґрунтовано).